

УДК 37.011.31(438)

ВИХОВНА КОНЦЕПЦІЯ ЯНУША КОРЧАКА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ПЕДАГОГІКИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Діденко А.М., провідний фахівець
відділу аспірантури та докторантури
Херсонський державний університет

Статтю присвячено висвітленню виховної концепції відомого польського вченого Януша Корчака у контексті розвитку європейської педагогічної думки кінця ХІХ – початку ХХ століття. Розкрито основні реформаторські підходи до побудови освітньо-виховних закладів означеного періоду з урахуванням змін в економічному та суспільно-політичному житті країн Західної Європи та США. В контексті розвитку реформаторської педагогіки розглянуто модель освітньо-виховної системи Я. Корчака, основу якої становить проблема взаємостосунків особистості дитини і суспільства. Віддаючи перевагу особистості дитини, вчений розкриває мету, завдання, форми, методи, засоби виховання дитини на засадах демократизму, свободи, творчості, що відповідає інтересам дитини, враховує її індивідуальність. Для цього вихователям необхідно цілісно вивчати дитину, пам'ятати, що дитина – людина, як і у дорослих, у неї є минуле, сьогодення, майбутнє. Автор фокусує увагу на формах виховної роботи, які сприяють розвитку ініціативи, самостійності і активності дитини: дитячі збори; власний вибір книг для читання; розподіл і використання зароблених дитьми грошей; дитяча гра тощо. До провідних демократичних структур освітньо-виховного середовища за Я. Корчаком віднесено дитячий сейм, товариський суд, загальношкільну газету, інформаційну дошку, скриньку для запитів, нотаріальну книгу, референдум. Обґрунтовано значущість освітньо-виховної концепції Я. Корчака в контексті історичної ретроспективи.

Ключові слова: виховна концепція, реформаторська педагогіка, освітньо-виховна система, демократичні структури освітньо-виховного середовища.

Статья посвящена освещению воспитательной концепции известного польского ученого Януша Корчака в контексте развития европейской педагогической мысли конца ХІХ – начала ХХ века. Раскрыты основные реформаторские подходы к построению образовательно-воспитательных заведений исследуемого периода с учетом изменений в экономической и общественно-политической жизни стран Западной Европы и США. В контексте развития реформаторской педагогики рассмотрена модель образовательно-воспитательной системы Я. Корчака, основой которой составляет проблема взаимоотношений личности ребенка и общества. Отдавая предпочтение личности ребенка, ученый раскрывает цели, задачи, формы, методы, средства воспитания ребенка на принципах демократизма, свободы, творчества, что будет отвечать интересам ребенка, учитывать его индивидуальность. Для этого воспитателям необходимо целостно изучать ребенка, помнить, что ребенок – человек, у него, как и у взрослых, есть прошлое, настоящее, будущее. Автор фокусирует внимание на формах воспитательной работы, которые способствуют развитию инициативы, самостоятельности и активности ребенка: детские собрания; собственный выбор книг для чтения; самостоятельное распределение и использование заработанных детьми денег; детская игра и тому подобное. К ведущим демократическим структурам образовательно-воспитательной среды отнесено: детский сейм, товарищеский суд, общешкольную газету, информационную доску, ящик для вопросов, нотариальную книгу, референдум. Обоснована значимость образовательно-воспитательной концепции Я. Корчака в контексте исторической ретроспективы.

Ключевые слова: воспитательная концепция, реформаторская педагогика, образовательно-воспитательная система, демократические структуры образовательно-воспитательной среды.

Didenko A.M. EDUCATIONAL CONCEPT OF JANUSZ KORCZAK IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE WORLD PEDGOGY AT THE END OF THE NINETEENTH – AT THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY

The article is devoted to the educational system of the famous Polish scientist Janusz Korczak in the context of the development of the European pedagogical thought in the late nineteenth – early twentieth century. The basic reform approaches to the building of the educational institutions of the marked period taking into account the changes in economic and political life of the Western Europe and the USA are considered. In the context of reformatory pedagogy the model of educational system of J. Korczak, which is based on the problem of the relationship of the child and society is described. Giving preference to the child's personality, a scientist reveals the purpose, objectives, forms, methods and means of upbringing the child on the principles of democracy, freedom, and creativity, which will meet the interests of the child and consider his personality. For this realization teachers must holistically explore the child, remember that a child is a man, who as an adult has a past, present and future. The author focuses on forms of educational work, which contribute to the development of initiative, independence and activity of the child: children's meeting; an own selection the reading books; distribution and use of the children's earnings; the child game and other. The children's Seym, a friendly court, a school-wide newspaper, an information Board, a box for requests, a notary book, a referendum are referred to the leading democratic structures of the educational environment by J. Korczak. The importance of the educational conception of J. Korczak in the context of historical retrospective is substantiated.

Key words: educational conception, reform pedagogy, educational system, democratic structure of the educational environment.

Наприкінці XIX ст. у зарубіжних країнах загострюється увага суспільства і держави до питань виховання, шкільної освіти, що було викликано змінами в економічному та суспільно-політичному житті країн Західної Європи та США. Все це привело до пошуку нових педагогічних шляхів, обґрунтування нових педагогічних концепцій та появи нових освітніх реформ в цій царині. З'явилися нові реформаторські педагогічні напрями. Досить дискусійним було питання щодо функціонування народних шкіл, обґрунтування шляхів їх формування і змістовного наповнення навчально-виховного процесу, їх розвиток і взагалі про принципи організації їх роботи. Мова йшла про систему навчання дітей із народного середовища, при цьому вчені виходили з того, що навчання дітей із народного середовища в таких школах (народних) буде сприяти покращенню життя бідних верств населення.

Педагоги-реформатори наголошували на важливості врахування при побудові таких шкіл різних аспектів, зокрема: трудової школи, педагогіки дії, соціальної, індивідуальної, лікарської, моральної, статевої, сексуальної, експериментальної педагогіки тощо. Чільне місце приділялося проблемам розробки і запровадження спеціальних методик (як у сфері виховання, так і щодо викладання окремих дисциплін).

Обґрунтовуючи нові шляхи, форми, методи, прийоми і засоби розвитку нової – народної – школи, педагоги-реформатори піддавали системній критиці існуючу шкільну освіту за її зусилля схоластикою, догматизмом, формалізмом; провідним методом навчання стало просте заучування навіть незрозумілого матеріалу (зубріння). Все це вело до того, що особистість учня просто придушувалася, повністю було знецінено таке поняття, як увага до дитини, знання її потреб та інтересів. Вчені наголошували на тому, що існуюча школа пригнічує особистість дитини, не сприяє розвитку самостійності, ініціативності, активності, творчості. Школа і життя знаходилися у протиріччі одне до одного.

Наприкінці XIX ст. розпочався процес кардинальної перебудови школи, системи освіти і виховання. Ці зміни відбувалися перш за все під впливом нових теоретичних напрацювань в освіті, розвитком реформаторської педагогіки, Г. Кершенштейнера, Дж. Дьюї, В. Лайя та інших.

В контексті розвитку реформаторської педагогіки розглядаємо і модель освітньо-виховної системи Януша Корчака – відомого польського педагога кінця XIX – початку XX ст., який вивчаючи стан вирішення дуже важливого питання – взаємостосунків

особистості і суспільства, стоїть на позиції пріоритету особистості. Досліджуючи реальність виховання в освітніх закладах, педагог у своїх працях, зокрема «Як любити дитину», зазначає: «Все сучасне виховання спрямоване на те, щоб дитина була зручною, послідовною, крок за кроком прагне приспати, придушити, викоренити все те, що є волею і свободою дитини, стійкістю її духу, силою її вимог» [2, с. 130].

Цим вчений акцентує увагу на існуючих вадах виховання, яке передбачає не розвивати цілісно, гармонійно, а просто збити так, щоб після школи молодь була не готова до повноцінного, творчого життя, не володіла практичними знаннями і навичками. Тому необхідно створити такі умови, які б відповідали інтересам дитини, яка «має право бажати, домагатися, вимагати, має право рости і розвиватися, а досягнувши зрілості, приносити результати. А мета виховання (існувавшого – А. Д.): не шуміти, не рвати взуття, слухатися і виконувати накази та розпорядження, не піддавати критиці (дорослих – А. Д.), а вірити (сліпо – А. Д.), що все це дитині на благо, на користь» [2, с. 131].

Вчений не допускає, виступає проти ситуації, за якої дорослі беруть на себе пряму відповідальність авторитарного управління життям і діяльністю дітей. Як одну із причин появи (існування) авторитарного управління Я. Корчак визнає те, що дорослі (вихователі) мають особливу увагу в своїй педагогічній діяльності приділити такій складовій реалізації виховного процесу, як цілісне вивчення дитини для того, щоб найбільш ефективно допомагати розвитку, формуванню дитини, сприяти їх творчому розвитку і самим налаштуватися на такий процес. «Школа створює ритм годин, днів і років. Шкільні працівники повинні задовольняти сьогodнішні потреби юних громадян. Дитина – істота розумна, вона добре знає потреби, труднощі і перешкоди свого життя. Не деспотичні розпорядження, не нав'язана дисципліна, не недовірливий контроль, а тактовна домовленість, віра в досвід, співпраця і спільне життя!» [2, с. 16].

Я. Корчак підкреслює, що діти розумні, що просто часто дорослі дають беззмістовні вказівки і доручення, які складно виконувати. Він весь час наголошує на тому, що дитина – людина, що у дитини у житті є три складові, як і у дорослих, – минуле, сьогodення, майбутнє: «У дитини є майбутнє, але є й минуле: пам'ятні події, спомини і багато годин дійсних самотніх роздумів. Так, як і ми – і не інакше – вона пам'ятає і забуває, цінує і недооцінює, ло-

гічно розмірковує і помиляється, якщо не знає. З оглядкою сприймає правду і сумніви. Дитина – іноземець, вона не розуміє мови, не знає напряду вулиць, не знає законів і звичаїв. Інколи надає перевагу оглянутися самому: важко – просить вказівки й поради. Необхідний гід, який ввічливо дасть відповіді на запитання. Поважайте її незнання» [1, с. 16].

Він був прихильником індивідуального виховання, наголошував на його відповідному вивченні кожної дитини. Підкреслював: «Якщо я завтра зустрічаю групу дітей, то вже сьогодні я повинен знати, хто вони. Там будуть лагідні, пасивні, добродушні, довірливі діти – навіть такі, які злі, вороже налаштовані, які будуть схильні виявляти уявну ініціативу, навіть можуть бути малолітні злодії і інтригани» [1, с. 91].

Виходячи із такої ситуації, вчений пропонує такі форми роботи, які сприятимуть дотриманню порядку і безпеки в навчальному закладі. Для цього необхідно поставити такі вимоги для всіх, а не вибірково. На початковому етапі необхідно залучити до співпраці позитивно налаштованих дітей, і з ними поетапно впливати на негативні прояви окремих вихованців. Вивчивши, проаналізувавши реальний стан речей, у конкретному всіх дітей у колективі Я. Корчак радить приступити до виховної роботи – проводити її за конкретним планом і цілеспрямовано.

При цьому він наголошує, що вихователь може «втїлити традиції правди, порядку, працелюбства, чесності, щирості, але не в силах змінити природу дитини. Я можу тільки розбудити в душі дитини тільки те, що дремає, але не можу створити нове. І буду смішним, якщо стану сердитися через це на неї і на себе» [1, с. 90].

На той історичний період питанням індивідуального виховання (урахування індивідуальних особливостей) приділяло увагу багато вчених, зокрема теоретично глибоко цей підхід був розкритий у працях Ж.-Ж. Руссо і Дж. Локка. Якщо ж вони були прихильниками індивідуального виховання і вважали, що його ефективність залежить від середовища (наголошували на доцільності його проведення у певній соціальній ізоляції (один вихователь + один вихованець)), то Корчак відстоював ідею індивідуального виховання у середовищі колективу. Він підкреслював: «Діти мають право жити групами і окремо, своїм розумом і працею» [2, с. 231]. Така позиція знайшла реалізацію в практичній діяльності багатьох вчених, зокрема А.С. Макаренка. Педагогічна діяльність Я. Корчака проходила в умовах освітнього закладу закритого типу

(дитячих будинках), і як свідчать результати досліджень його спадщини і виховної практики, вдалося органічно синтезувати індивідуальний зміст виховного процесу з його колективними формами, в результаті чого дитячий колектив сприяв розвитку особистісної свободи окремої дитини.

Отже, визначаючи складові своєї концепції, вчений досить велику увагу приділив терміну «свобода». При цьому чітко розмежував слова «свобода – залежність» і визнавав, що свобода у виховному процесі – один із чинників індивідуального виховання, навіть організація колективних заходів вибудовувалася з урахуванням індивідуальних можливостей і інтересів дітей.

Особливе місце в його системі посідала довічна проблема – покарання, він вкрай негативно ставився до них. «У мене покарань немає» – стверджував він, навіть не підозрюючи, що є і досить суворі [3, с. 103].

Але ті заборони, які ставилися перед дитиною і були по суті покаранням: поставити в куток; посадити за окремий стіл; не дозволити поїздки до дому; забрати у дитини (конфіскувати) ті речі, які заважають навчатися як їй, так й іншим дітям: м'ячик, магніт, картинку та інше; заборонити окремим молодшим дітям лягати спати в той час, коли лягають старші (тобто раніше), не дозволяти на свято одягнути нову сукню; бути нетовариським, незадоволеним, холодним тощо.

Все це застосування покарань, але за таких умов, таким чином «ти застосовуєш покарання, робиш його м'якшим, змінивши саму форму покарання. Діти бояться, незважаючи на те, що це велике, мале або тільки символічне покарання.» Він привертає увагу дорослих: «Розумієш: діти бояться – значить покарання існує» [3, с. 103]. В цьому була сутність підходу Я. Корчака до розуміння покарання.

У преамбулі кодексу товариського суду очолюваного ним закладу чітко було прописано: «Якщо хто-небудь вчинив проступок, краще всього його пробачити. Якщо він вчинив проступок ненавмисно, він стане обачливим. Якщо він вчинив проступок тому, що йому важко звикнути вчиняти по-іншому, він буде прагнути звикнути. Якщо він зробив проступок тому, що його умовили інші діти, він їх не буде більше слухатися. Взагалі, якщо хтось вчинив проступок, краще його вибачити (пробачити) з надією, що він виправиться» [1, с. 146]. Як форму виховної роботи вчений використовував Дитячий суд.

Аналіз праць Я. Корчака дає змогу говорити, що Дитячий суд по суті був не органом покарання, а «органом прощення». Так, на першому його засіданні розгляда-

лося 34 справи – суд всіх вибачив. За всю історію роботи такого дитячого суду тільки 19 разів когось із вихованців визнавали винним за такими параметрами (за таким формулюванням) визнання вини: «Суд, не прощаючи, встановлює, що А (вихованець конкретний) зробив те, в чому його звинувачують (10 разів)». «Суд вважає, що А поступив неправильно (6 разів)». «Суд вважає, що А поступив погано (2 рази)». «Суд вважає, що А поступив (вчинив) дуже погано (1 раз)». Найчастіше використовувалася стаття «Скаргу забрано» і цим визнавалося прощення з боку того, хто подав скаргу до суду [1, с. 146–166].

Також важливе місце у педагогічній концепції Я. Корчака посідала проблема розвитку ініціативи і самостійності дитини. При цьому вчений довів, що ні в якому разі не треба обмежувати дитячу активність, що ця природна активність є одним із найважливіших факторів її особистісного розвитку. Він стверджував: «Мій принцип: нехай дитина грішить. Коли із пристрастю бореться ще слабка воля, нехай дитина терпить поразку. Не будемо прагнути попереджувати кожен рух, вагається – підказувати шлях, оступиться – летіти на допомогу. Пам'ятай, у конфлікті із совістю виробляється моральна стійкість. Якщо дитина не помиляється у дитинстві, всіляко оберігається і опікується дорослими, не вчиться боротися із принадами, вона виростає пасивно-моральною при відсутності можливості нагрішити, а не активно-моральною – моральною завдяки сильному утримуючому початку. Тут повинна панувати атмосфера повної терпимості до жарту, витівці, підступу і наївного гріха неправди. Тут не місце суворому обов'язку, каменій суворості, залізній необхідності, непохитному переконанню. Кожного разу, впадаючи в тон монастирських дзвонів, я робив помилку» [3, с. 122].

Корчак підкреслював, що особливо ефективним засобом розвитку ініціативи можуть стати дитячі збори, якщо вони проходять у «чистій і гідній моральній атмосфері», над створенням якої вихователю слід багато працювати: «Дитина повинна знати, що вона може взяти слово, що ця робота має шанс, що це не викличе обурення і гнів, що її зрозуміють». [1, с. 144–145].

При цьому вчений був прихильником проведення таких зборів без попередньої підготовки із заздалегідь визначеними виступаючими, рішеннями, результатами голосування.

Одним із засобів реалізації своєї соціально-педагогічної концепції вчений визначав книгу, при чому надавав дітям повну ініціативу у виборі книг для читання, на від-

міну від тверджень відомих вчених, таких як Я.А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, які були переконані, що вчитель має залучати дітей до читання тільки підручників та навчальних посібників, а Ж.-Ж. Руссо взагалі відстоював позицію, що книга є найбільшим злом для дитини. «Дорослі рахують (вважають) одні книги корисними, інші – шкідливими, ті – розумними, ці – беззмістовними. Я дозволяю читати різні книги, не хочу, щоб читали крадькома. І нехай шукає, і нехай помиляється, і перебуває в омані, поки не знайде систему (об'єднання) доступних йому хороших книг» [2, с. 349].

Так само Я. Корчак надавав повну ініціативу вихованцям у використанні зароблених коштів, навіть якщо це було нераціонально. Він вважав, що таким чином діти проявляють ініціативу та самостійність. Можуть навіть допустити помилки, але і це сприяє тому, що діти набираються життєвого досвіду і розвиваються як особистість.

Його підходи до використання зароблених грошей були відмінними від позицій окремих прикладів, зокрема А.С. Макаренка, який вважав, що дорослі (вихователі) мають втручатися у справу використання вихованцями зароблених коштів.

Чільне місце в педагогічній системі Я. Корчака займає питання розвитку творчих здібностей дітей, зокрема через гру, яку він називав «природним повсякденним заняттям». До такої форми роботи закликав дорослих, радив їм: «Не треба стидатися гратися. Дитячих ігор не буває». Він був переконаний, що «для гри необхідний хороший товариш і натхнення, а значить свобода» [2, с. 331].

Відтак, аналіз його праць свідчить про те, що основу його системи складає активність, творчість і свобода, він був прихильником введення в освітньо-виховне середовище відповідних демократичних соціальних структур: дитячий сейм, товариський суд, загальношкільна газета, інформаційна дошка, ящик (скринька) для запитів, система офіційних парі, нотаріальна книга, референдуми тощо.

Його система була спрямована на набуття життєвого досвіду, перш за все – соціального. Він був глибоко переконаний в тому, що саме набуття такого досвіду в освітньо-виховних закладах сприяло адаптації дітей до життєвого простору (до існуючого середовища), дозволяло зберегти особисту свободу й активність в будь-яких, навіть жорстких соціальних умовах.

Безумовно, його спадщина – віддзеркалення епохи, в якій він жив і творив; його ідеї, думки, практичний досвід і теоретичні напрацювання актуальні і сьогодні, особли-

во в контексті впливу соціального середовища на формування особистості, що і може бути подальшим предметом дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корчак Я. Педагогическое наследие / Я. Корчак ; пер. с польск., сост. К.П. Чулкова. – М. : Педагогика, 1990. – 272 с.
2. Корчак Я. Избранные педагогические произведения / Я. Корчак ; пер. с польск. К.Э. Сенкевич. – М. : Педагогика, 1979. – 474 с.

3. Корчак Януш. Как любить детей/ Януш Корчак. – М.: Знание, 1991. – 192 с.
4. Захарова Л.Г. Януш Корчак: Святое величие любви / Л.Г. Захарова // Воспитание школьников. – 2005. – № 2. – С. 58–63.
5. Латышина Д.И. История педагогики (История образования и педагогической мысли) : [учеб. пособие] / Д.И. Латышина. – М. : Гардарики, 2003. – 603 с.
6. История зарубежной дошкольной педагогики: Хрестоматия : [учеб. пособие] / [С.Ф. Егоров, С.В. Лыков, Л.М. Волобуева, Н.Ю. Житнякова]. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 440 с.

УДК 37.013:688.721.2:316.7 (091)

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІГРАШКИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ У ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Іщенко А.М., аспірант кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту
Херсонський державний університет

У статті висвітлено особливості інтерпретації іграшки, зокрема ляльки, як соціокультурного феномену у сучасних культурологічних та психолого-педагогічних дослідженнях. Розглянуто художньо-естетичний та педагогічний потенціал дитячої іграшки, зокрема ляльки, і її вплив на створення комфортних умов соціалізації дитини у світі дорослих. Представлено короткий розгляд історії створення та функціонування ляльки в суспільстві; розглянуто роль ляльок в культурному розвитку українців та вплив на формування особистості дитини в історичній ретроспективі. Увагу дослідників спрямовано на період кінця XIX століття, коли з'явилися етнографічні дослідження вітчизняних культурно-громадських діячів, письменників, педагогів, у яких окремим предметом вивчення стала дитяча іграшка як невід'ємний аспект життєдіяльності українського дитини.

Ключові слова: іграшка, лялька, іграшкова культура, особистість дитини, виховний потенціал, етнопедагогічні дослідження.

В статье отражены особенности интерпретации игрушки, в частности куклы, как социокультурного феномена в современных культурологических и психолого-педагогических исследованиях. Рассмотрены художественно-эстетический и педагогический потенциал детской игрушки, в частности куклы, и ее влияние на создание комфортных условий социализации ребенка в мире взрослых. Представлено краткое рассмотрение истории создания и функционирования куклы в обществе; рассмотрена роль кукол в культурном развитии украинцев и влияние на формирование личности ребенка в исторической ретроспективе. Внимание исследователей направлено на период конца XIX века, когда появились этнографические исследования отечественных культурно-общественных деятелей, писателей, педагогов, в которых отдельным предметом изучения стала детская игрушка как неотъемлемый аспект жизнедеятельности украинского ребенка.

Ключевые слова: игрушка, кукла, культура игрушки, личность ребенка, воспитательный потенциал, этнографические исследования.

Ischenko A.M. THE HISTORICAL RETROSPECTIVE OF THE EDUCATIONAL POTENTIAL OF TOYS AS A SOCIOCULTURAL PHENOMENON IN DOMESTIC STUDIES

The article reflects the particular interpretation of toys, in particular the doll, as a sociocultural phenomenon in modern cultural and psychological-pedagogical researches. Aesthetic and pedagogical potential of children's toys and, in particular, dolls, its influence on creation of comfortable conditions of the child's socialization in the adult world are considered. A brief review of the dolls' history of creation and functioning in society is given in the article. The toys' role in the cultural development of the Ukrainians and the influence on the formation of a child's personality in the historical retrospective is under analysis. The attention of researchers focused on the period from the end of XIX century, when there appeared ethnographic researches of the local cultural, public figures, writers, educators, in which a separate subject of study was a child's toy as an integral aspect of the Ukrainian child's life.

Key words: toy, doll, toy culture, identity of the child, educational potential, ethnographic researches.